

КОНСТРУИРАНЕ НА СИСТЕМА ЗА ЕКОЛОГИЧНО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ БИЗНЕС, БАЗИРАНА НА EMAS И ISO 14001

Доц. д-р [Анатолий Асенов](#)¹
Доц. д-р [Михаил Чиприянов](#)
Докторант Станислава Стоянова
Студент Мирчо Стоянов
Студент Йордан Пачев

JEL - M14

Резюме

Водещата цел при настоящия проект е да се създадат варианти на система за екологично развитие на българските бизнесорганизации. Това да е система, чрез които изработването на мениджърски решения да се постига посредством оптимално съчетаване на екологичната концепция с проблемите на корпоративния бизнес у нас.

Ключови думи: Еко-ефективност, Схемата за еко-мениджмънт и одит, ISO 14001, Екология, Корпоративното планиране, Корпоративното управление, Балансирана система от показатели за ефективност, Кодекс на корпоративната устойчивост, Система ERP.

CONSTRUCTING A SYSTEM FOR ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN BUSINESS BASED ON EMAS AND ISO 14001

Abstract

The main objective in this project is to create variants of a system for environmental development of Bulgarian business organizations. This should be a system through which the development of managerial decisions is achieved through the optimal combination of environmental concept with problems of corporate business in our country.

Key words: Eco-Efficiency, Eco-Management and Audit Scheme – EMAS, ISO 14001, Ecology, Corporate Planning, Corporate Management, Balanced scorecard – BSC, Corporate Sustainability Reporting, ERP System.

¹ Участието в настоящата публикация е както следва: Доц. д-р Анатолий Асенов – т. 1, 5, 6, 8 и 10; Доц. д-р Михаил Чиприянов – т. 3, 4, 7 и 9; докторант Станислава Стоянова – т. 2; съвместно – увода и т. 11. Студентите извършиха техническа работа.

УВОД

Общопризнато е, че от края на ХХ-и и началото на ХХI-и век датират значими изменения в концептуалните схващания и водещите ценности по повод обединяване на усилията в глобален аспект за съвместно разрешаване на изострени екологични и социални проблеми. В теорията на устойчивото развитие като основни цели вече се посочват: промяна в качеството на икономическия растеж; укрепване на ресурсната база; задоволяване на нуждите от храна, енергия и вода; “екологизиране” на производствените технологии; интеграция на екологията и икономиката при съставянето на решения.

Изброените водещи ценности намират своята проекция и в реалния бизнес. Безспорен става факт е, че сега той се нуждае от едно екологосъобразно корпоративно управление. Кое то да е базирано на съответните принципи, модели, стратегии и най-вече – системи за екологично развитие.

Предвижда се управленската система за екологично развитие на българския бизнес да е основана на *Схемата за еко-мениджмънт и одит* (EMAS – Eco-Management and Audit Scheme) и стандарта *ISO 14001:2004*, но да акцентира основно на стратегическата перспектива. По своята същност EMAS е доброволна Европейска директива, разработена да подобри представянето на бизнесорганизацията по отношение управлението на взаимодействието с околната среда. ISO 14001:2004 е международен стандарт, който включва набор от изисквания към една система за управление на околната среда. И двата компонента са предназначени да контролират и като резултат – да доведат до намаляване на вредните въздействия от дейността върху околната среда.

Водещата цел на проекта е конструирането на вариантна система за екологично развитие на българския бизнес, базирана на EMAS и ISO 14001:2004 като основа за осъществяването на успешен и екологосъобразен корпоративен мениджмънт, най-вече в стратегически аспект, в условията на глобалните екологични и икономически предизвикателства пред света.

1. УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И НЕГОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Устойчивото развитие, разбирано като начина, по който откликваме на потребностите на настоящите поколения без да накърняваме възможностите за задоволяване на потребностите на бъдещите поколения, е балансирано взаимодействие между елементите околна среда, социална справедливост и икономика². На това разбиране е формулирана и *Стратегията за устойчиво развитие на ЕС*, която разглежда интегрирано икономическите, екологичните и социалните проблеми и извежда следните седем предизвикателства:³ Промяна на климата и чиста енергия; Устойчив транспорт; Устойчиви потребление и производство; Опазване и управление на природните ресурси; Обществено здраве; Социално включване, демография и миграция; Бедността в световен мащаб.

Националната стратегия за устойчиво развитие на Република България е документ, разработен в следствие с ангажиментите на международно равнище

² За подробности по този аспект вж. КОВАЧЕВ, А. Икономически проблеми на опазването на околната среда и преходът към устойчиво развитие на икономиката. – *Икономическа мисъл*, №7, 1994, с. 6.

³ http://www.edti.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=88:are-designers-ready-to-answer-the-challenge-of-sustainability&catid=35:editorials&Itemid=70&lang=bg

за изработване на национални стратегии за устойчиво развитие. Стратегията се базира на обновената Стратегия за устойчиво развитие на ЕС и на обновената Лисабонска стратегия. Основната и цел е да очертае и реализира дейности, които ще повишат качеството на живот в България както за настоящото, така и за бъдещото поколение. Основните области, засегнати в този документ са:⁴ екологични въпроси (засягат състоянието на природното равновесие); икономически въпроси – (касят екологоемкостта на производството); социални въпроси (свързани са със стопанските и природните условия на живот на населението: заетост, образование и обучение, здраве, достъп до здрава природна среда, отговорно и споделено управление, както и намаляване и елиминиране на неустойчивите модели на производство и потребление и т.н).

Неминуемо концепцията за устойчиво развитие от глобално, международно и национално равнище се трансформира и на корпоративно и бизнес равнище. Все по-често се говори за “корпоративна отговорност”, “корпоративна устойчивост” и “хармонично развитие на бизнеса”.

Логично е концепцията за устойчиво развитие да намери своеобразно изражение и при управлението на еко-ефективността. Така например **A. Moeller** и **St. Schaltegger** смятат, че “различните аспекти, както на икономическото, така и на екологичното направление могат да се комбинират. Екологичното направление обикновено се характеризира чрез отрицателното въздействие върху околната среда, а икономическото – чрез добавянето на стойност и нетната печалба. Еко-ефективността може да се тълкува като взаимоотношение, като причинно-следствена връзка между икономическото добавяне на стойност и въздействието върху околната среда. Специфичното е, че създаването на допълнителна стойност и влиянието върху околната среда могат да се проявяват в различни времеви точки, което налага внимателно изследване на каузалните връзки.”⁵

2. СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ НА МЕНИДЖЪРА В СИСТЕМИТЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ

В настоящата динамична бизнессреда все повече внимание се отделя на необходимостта от балансиране между икономическите цели на компаниите със социалните цели на обществото. Тази тенденция отразява съвременните схващания за социално отговорната бизнес организация, чиято политика е ориентирана към съобразяване с текущите и бъдещите обществени потребности.

Социалната отговорност е стратегически избор на мениджмънта на всяка организация, която желае чрез отговорно отношение към обществото и околната среда да се интегрира и подпомага социалното, икономическо и екологично устойчиво развитие чрез максимизиране на положителното влияние на бизнеса върху обществото и минимизиране на негативното.

Мениджърът в съвременната бизнес организация трябва да разглежда своята дейност през призмата на обществената ползност. Тази позиция е резултат от отношението към ролята на мениджмънта и социалните резултати от функционирането на организациите, явяващи се активен участник при разрешаване на различни социални проблеми, с които обществото не може само да се справи.

⁴ http://www.moew.government.bg/recent_doc/strateg_plans/SDS_31_07_2007_last_version.doc

⁵ MOELLER, A., St. Schaltegger. The Sustainability Balanced Scorecard as a Framework for Eco-efficiency Analysis. - *Journal of Industrial Ecology*, Vol. 9, №4, 2005, p. 78.

Всяка организация е част от структурата на обществото и нейните резултати трябва да задоволяват определени социални потребности. Освен ефективното използване на своите ресурси тя има социална отговорност, която произтича от това, че без обществената среда може да се обезсмисли нейната дейност.⁶

Оценката на мениджърите и организациите за това дали са социално отговорни зависи от нагласата, решенията и действията им по отношение на техните социални задължения, социални реакции и социални активности и доколко те съвпадат с нагласите, решенията и действията на потребителите и обществото.

Отчитайки различните становища за социалната отговорност на различните организации, трябва да се вземе в предвид фокусът на нейното предназначение, а именно да създава възможности за удовлетворяване интересите на всички заинтересовани страни от дейността на бизнесорганизациите⁷.

Социално отговорното управление е концепция, при която компаниите интегрират социалните и екологичните проблеми в техните бизнес операции и във взаимоотношенията си с партньорите на доброволна основа. Това осигурява не само безконфликтно взаимодействие със средата, но и устойчиво развитие и ефективно функциониране на организациите, което се явява положителна тенденция за популяризиране на добрите практики на социалната отговорност.

3. ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЕКО-ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЕНИЕ

Считаме, че специално при управлението на еко-ефективността е необходимо всяка бизнесорганизация да разработи т.нар. *устойчива BSC* (Sustainability BSC). **T. Hahn** и **M. Wagner** разграничават два възможни начина за това:⁸ *преструктуриране на съществуващите четири области, добавяне на нова област*. В свое изследване **M. Sidiropoulos, Y. Mouzakitidis, E. Adamides** и **S. Goutsos** дават пример с възможни измерители на екологичната перспектива, т.нар. еко-перспектива. Според тях показателите могат да бъдат групирани в две категории – такива, които са свързани с производството и логистичните процеси, и такива, които произтичат от самия продукт. От своя страна показателите, включени в първата категория могат да се подразделят в други две групи: измерващи употребата на ресурси и измерващи въздействието върху околната среда. Най-важните изводи, които могат да се дефинират за устойчивата балансирана система от показатели за ефективност (SBSC) като метод за стратегически изследвания и решения, чието предназначение е да подпомага процесът на еко-ефективен мениджмънт в системите от корпоративен вид са следните:⁹

Първо. Използването на BSC осигурява поддържане интензивността на мениджърската работа по повод успешното формулиране и реализиране на корпоративната стратегия в условията на динамична среда. Което от своя страна

⁶ Вж. КАМЕНОВ, К. Основи на управлението. част 1. Абагар, В.Търново, 2004, с.164.

⁷ Вж. СЕРАФИМОВА, Д. Цит. произв., с. 102.

⁸ За подробности вж.: HAHN, T., M. Wagner. Sustainability balanced Scorecard. Von der Theorie zur Umsetzung. Lueneburg, 2001.

⁹ За подробности вж. АСЕНОВ, А., М. Чиприянов. Разработване на еко-ефективен модел за корпоративно управление на българските компании. – А л м а н а х научни изследвания, том 13, 2010, с. 253-254.

гарантира полагането на непрестанни усилия по повод управлението на взаимодействието с околната среда.

Второ. Одитиращата BSC улеснява проследяването на причинно-следствените връзки между стратегическите цели и решения при формулирането и осъществяването на корпоративната стратегия и на нейното екологично въздействие.

Трето. Много важно свойство на BSC е способността за определяне на тенденциите в развитието на отделните направления на дейността в изследваната компания. Според особеностите на конкретната ситуация е допустим избора между няколко метода за прогнозиране, което повишава надеждността на получените резултати.

Четвърто. Тестването на SBSC потвърждава характеристики на метода като улеснена приложимост и достоверност на получените резултати. Облекчено се дефинират мерките за постигане на стратегическите цели и се стимулира реализирането на синергетични ефекти. Определени затруднения се срещат при определяне стойностите по някои показатели, нетипични за българската бизнес практика, което налага допълнително проучване.

При положение, че резултатите, получени чрез SBSC не се окажат полезни при управлението на еко-ефективността остава още един вариант. При него BSC се допълва с данните от Кодекса на корпоративната устойчивост (CSR) на съответната компания.

Кодексът на корпоративната устойчивост¹⁰ представлява сравнително нов и все по-утвърждаващ се инструмент за генериране на бизнес ценност. Това се извършва чрез откриване и управление на произтичащите от присъщите дейности на компанията възможности и рискове. Впоследствие тази информация се докладва по начин, който да задоволи нарастващите очаквания на клиенти, бизнеспартньори, инвеститори и широката общественост. Кодексът на корпоративната устойчивост е доброволно публично представяне на информация за организационните присъщи дейности (както икономически, екологични, така и социални) и техните въздействия за определен период от време (календарна или финансова година). Прилагат се метрични техники за установяване на базовата информация относно начина, по който компанията може да подобри своята дейност и въздействие спрямо вътрешната и външната среда.

4. ВХОД НА КОРПОРАТИВНИЯ МОДЕЛ ЗА ЕКО-ЕФЕКТИВНОСТ

Убедени сме, че освен глобалната еко-ефективност на бизнесорганизацията е необходимо анализа да се задълбочи като се оцени и еко-ефективността на самите бизнес процеси. Един важен и популярен инструмент, който може да се използва в тази насока, е *моделът на стойностната верига*. Стойностните вериги на СБЕ в една диверсифицирана бизнесорганизация, интегрирани със стойностните вериги на различните доставчици и дистрибутори, създават една цялостна *стойностна система*. Другият компонент на “входа” на един еко-ефективен модел за корпоративно управление

¹⁰ Основната заслуга на този кодекс е, че спомага за нарастване на прозрачността при управлението на корпоративните дейности и въздействия и следователно – за тяхната публична отчетност пред бизнесконтрагентите и обществеността. Дори към 2005 г. над 50% от 250-те най-големи бизнесорганизации в света използват кодекса на корпоративната устойчивост.

успешно би могъл да се изпълнява от системата ERP (Enterprise Resource Planning) – *Система за планиране на ресурсите*. Обозначението ERP е въведено първоначално от компанията “Gartner Group”, работеща на пазара на информационни технологии. По своята същност концепцията ERP представлява: общи данни и правила за управление на ресурсите; цялостно информационно обвързване на дейността на компанията с дейностите на доставчиците, конкурентите и другите свързани субекти; реагиране на измененията в средата чрез високо ниво на гъвкавост на решенията; постоянна информационна обвързаност на ангажираните към системата специалисти.

Получените данни от нашето проучване показваха, че *предимствата* от използването на системите ERP при корпоративното планиране са: увеличаване ефективността на използване на различните видове ресурси; оптимално управление на материалните потоци; ускоряване на информационните потоци; понижаване себестойността на продуктите; пълна интеграция на различните функционални области; подобряване на управленския контрол върху процесите и дейностите; непрестанно търсене на „най-добрите практики”, произтичащо от възможността за поетапно, модулно внедряване на системата. Оказа се, че приложението на ERP крие и някои *недостатъци*. Основните са следните:¹¹ персонализирането на ERP софтуера е ограничено, т.е. понякога трудно може да се адаптира към специфичните процеси в компанията; реинженеринга на бизнес процесите на базата на „стандартни” предписания на системата ERP може да доведе до загуба на конкурентни предимства в следствие от намаляването на гъвкавостта и на качеството на стратегическия контрол на корпоративно равнище; внедряването на системата може да се окаже много скъпо, а самата система да се окаже прекалено сложна с оглед на конкретните нужди на бизнесорганизацията; недостатъчно високата степен на интеграция на модулите с течение на времето ще доведе до намаляване ефективността на софтуера.

5. КОРПОРАТИВЕН МОДЕЛ ЗА ЕКО-ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЕНИЕ

Понятието “Модел за еко-ефективно управление” може да се дефинира като организационно-техническа система, която има предназначението за системно получаване и разпространяване на информацията за нуждите на различните управленски функции в бизнесорганизацията и извън нея. Целта на един такъв модел е да установи въздействието на компанията върху околната среда (екологичните щети) и да планира мерките за неговото ограничаване.

Въз основа на представените до момента данни и разсъждения е възможно да се формулират някои важни обобщения и изводи. Най-съществените, на които може да се базира един такъв модел за еко-ефективно управление на българските компании, са изведени по-долу. *Първо*, анализът на дейностите за осигуряване на устойчиво развитие и екологична ефективност на бизнеса трябва да включва всички аспекти на взаимодействията между компонентите “Икономика”, “Ресурси”, “Екология”, “Ефективност”, “Етика” и “Социална сфера”. *Второ*, балансираната система от показатели за ефективност (BSC) благоприятства провеждането на регулярно и детайлно изследване на ефективността на вътрешните бизнес процеси и оценяване на достигнатите стратегически резултати. Това от своя страна дава информация за степента на

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Enterprise_resource_planning

изпълнение на стратегията, както и за откриване на евентуалните отклонения от целевото развитие. На тази основа при необходимост могат да се предприемат промени в стратегията и да се планират стратегически инициативи. Да се прецизират стратегическите цели и задачите на структурните единици на компанията. Тя спомага също за развитие на стратегията и за трансформиране на нейното съдържание в конкретни цели и задачи. Показва начините, по които области като финанси, обслужване на купувачите, производство, обучение, екологична политика, и др. стимулират подобряването на финансовото състояние на корпоративните системи. *Трето*, при управлението на еко-ефективността е необходимо всяка бизнесорганизация да разработи т.нар. устойчива BSC (SBSC). Понякога е по-удачно BSC да се разшири с нова перспектива – нова непазарна (non-market) перспектива. Тя допълва познатите четири конвенционални перспективи с “непазарни” аспекти, които не са включени до момента. Може да се разбира като “рамката” или “фона” за провеждане на пазарните действия и операции на компанията с финансовата общност, клиентите, доставчиците и служителите. Така разширената, устойчива BSC позволява по-добре дефинирано оценяване на нефинансовите резултати на бизнеса. *Четвърто*, когато резултатите, получени чрез SBSC не се окажат полезни при управлението на еко-ефективността може BSC да се допълни с данните от Кодекса на корпоративната устойчивост (CSR) на съответната компания.

Първият, опорният пункт на еко-ефективния модел съдържа два елемента – стойностна система и ERP система. Тяхното интегриране в модела набавя необходимата информация относно: ангажираността на ресурси към отделните етапи от процеса на икономическо създаване на стойност. Така се установява добавената стойност и общата стойност; начина и степента на интегриране на бизнесфункциите и процесите. Определя се ефективността на използване на ресурсите. Така осигурената информация се използва вече при съставянето на балансираната система от показатели за ефективност (BSC) на съответната компания. Тя има за цел да установи настоящото състояние, както и потенциала на различните вътрешни дейности и функции на базата на създаваните от тях „външни” резултати. Акцентът се поставя върху количественото измерване.

Показаният начин на обвързване на модела на стойностната система и ERP с BSC създава една подходяща структурна платформа за дефиниране на посоката и начина за управление и контрол на вътрешните дейности, както и за усъвършенстването на тези дейности.

С оглед нуждите на управлението на еко-ефективността обаче е по-удачно да се състави устойчива BSC (SBSC). А въпросът за това дали еко-перспективата да бъде оценена посредством реструктуриране и допълване на съществуващите четири области или чрез добавяне на нова област се разрешава индивидуално от мениджърския екип на съответната компания. Конкретното наше предложение тук е обхващането на непазарното измерение да се извършва чрез метода CSR. Накрая т.нар. 4E решения (Ресурси, Ефективност, Екология, Етика) се подлагат на обсъждане и утвърждаване на Годишния форум на мениджърския екип на бизнесорганизацията. Обикновено на него участват изпълнителният директор, директори, мениджър корпоративно планиране, ключови специалисти от функционалните звена, консултанти и др.

6. EMAS – ПОДДЪРЖАЩА СИСТЕМА НА ЕКО-МЕНИДЖМЪНТ

Безспорно е, че към момента един от най-важните проблеми пред икономиките и в частност – пред отделните компании е да се постигне пълно обвързване между екологичното и икономическото мислене, в резултат на което да се премине към една по-висока енергийна и ресурсна ефективност.

Главният проблем, пред който сме изправени днес по повод на идеята и практиката на устойчивото развитие е, от една страна, съвсем ясен, а от друга – сложен и труден за решаване. Той е ясен затова, защото може да се формулира просто: на международно и на национално равнище се вземат много важни решения за действие, които след това не се изпълняват или се изпълняват в ограничен обем. Именно в тази връзка е предназначението на *Схемата за еко-мениджмънт и одит* (EMAS – Eco-Management and Audit Scheme). Това е доброволна Европейска директива, разработена да подобри представянето на бизнесорганизацията по отношение на управлението на околната среда. Всяка компания, която предвижда да се регистрира трябва да внедри система за управление на околната среда, отговаряща на изискванията на „EMAS Annex Г”. С това бизнесорганизацията поема ангажимент да спазва стриктно законовите изисквания, да управлява въздействието си върху околната среда с цел непрестанно да подобрява резултатите си и да провежда диалог със съответните заинтересувани страни. За получаването на верификация по EMAS се изисква одобрение от независима акредитираща организация.

В края на 80-те и в началото на 90-те години на миналия век *Британският институт по стандартизация* (BSI) се ангажира със значителна работа по създаването на спецификация за системи за управление по околна среда (известна като BS7750). По това време Европейската комисия лансира Схемата за управление по околна среда и одитиране (EMAS), която представлява едно своеобразно развитие на BS7750. Официално нормативните изискванията на EMAS са публикувани като Регламент 1836/93 на Съвета през 1993 г. С течение на времето разпространението на EMAS нараства съществено. Докато през първите години регистрирането по тази спецификация се ограничава до малък брой промишлени сектори, то в периода след 2001 г. регистрирането по EMAS вече е достъпно на всяка организация, независимо от коя страна-членка на съюза е. Последните промени в съдържанието на EMAS са извършени с решение 1221/2009. Новата схема е публикувана официално на 22 декември 2009 г. и влиза в сила на 11 януари 2010 г. Утвърждаването на Регламент 1221/2009 на Европейския парламент за EMAS се счита за една от мерките за изпълнение задачите на Европейския съюз по насърчаване на устойчивия растеж в цялата общност. EMAS трябва да съдейства за подобряване на екологичните резултати на бизнесорганизациите. Идеята е EMAS да подпомогне компаниите при оптимизирането на техните производствени процеси, като по този начин да ограничат въздействието си върху околната среда и да използват съответните ресурси по най-ефективния възможен начин.

Като цяло позитивите от сертифицирането по EMAS могат да се систематизират по следния начин:¹² *задължение към CSR* (Преглед на корпоративната устойчивост). Бизнесорганизации, които спазват изискванията на EMAS и техните верифицирани прояви показват придържане към корпоративните им отговорности; *ангажираност към околната среда*. Показва публичен ангажимент за намаляване на въздействието на компаниите върху околната среда; *лесно интегриране*. Това е валидно при положение, че

¹² <http://www.lrqg.bg/standards-and-schemes/Schemas/39031-emas.aspx>

организацията има сертификат по ISO 14001; *доверие и благонадеждност*. Като се покаже ангажираност за намаляване на вредното въздействие върху околната среда ще се повиши доверието от страна на клиентите и ключовите акционери; *предпочитан доставчик*. Много компании избират доставчик, опазващ околната среда, като така могат да постигнат собствените си корпоративни цели и отговорности.

За да се извърши регистрацията на бизнесорганизациите по EMAS е необходимо да се определи съответния компетентен орган в дадената държава-членка. Една от основните функции на този компетентен орган е да гарантира, че проверяващия по околна среда е акредитиран и лицензиран по надлежния ред в страната-членка. От своя страна проверяващия по околна среда осъществява реалната проверка и заверява системата за управление по околна среда. Дейностите и в двете направления се извършват в съответствие с цитирания регламент.

Правилата, приложими към компетентните органи са указани в глава IV на Регламента за EMAS. Компетентните органи контролират цялостния процес на вписване и поддържане на регистрациите на компаниите в регистъра. Техните функции се свеждат включително и до спиране/заличаване на регистрацията. Допуска се компетентните органи да бъдат национални, регионални или местни. Съставът на компетентните органи трябва да бъде формиран по начин, който гарантира тяхната независимост и неутралност.

Задълженията на компетентните органи относно процеса на регистрацията са дефинирани в чл. 12 по следния начин:

„1. Компетентните органи установяват процедури за регистриране на организациите. По-специално, те установяват правила за: а) разглеждане на съображенията на заинтересованите страни, включително органите по акредитация и лицензиращите органи и компетентните контролни органи, както и представителни органи на организациите, относно кандидатстващи или регистрирани организации, б) отказ на регистрацията, спиране или заличаване на регистрацията на организации; и в) произнасяне по жалби и оплаквания срещу техни решения.

2. Компетентните органи създават и поддържат регистър на организациите, регистрирани в техните държави-членки, включващ информация за начина, по който техните екологични декларации или актуализирани екологични декларации могат да бъдат получени, и в случай на промени, актуализират този регистър ежемесечно. Този регистър е публично достъпен на интернет страница.

3. Всеки месец компетентните органи съобщават, директно или чрез националните органи в зависимост от решението на съответната държава-членка, на Комисията промените в регистъра, посочен в точка 2.”¹³

Проверяващите по околна среда анализират дали/респ. в каква степен т.нар. екологичен преглед, политиката в областта на околната среда, система за управление, процедури за одит и тяхното практическо изпълнение съответстват на утвърдените изисквания на Регламента.

В конкретен план проверяващите по околна среда следят за: „а) изпълнението от организацията на всички изисквания на настоящия регламент по отношение на първоначалния екологичен преглед, системата за

¹³ Регламент (ЕО) № 1221/2009 на Европейския парламент и на Съвета относно доброволното участие на организации в Схемата на Общността за управление по околна среда и одит (EMAS), чл. 12.

управление по околна среда, екологичния одит и неговите резултати, както и на екологичната декларация или актуализираната екологична декларация; б) спазването от организацията на приложимите общностни, национални, регионални и местни правни изисквания, свързани с околната среда; в) непрекъснатото подобряване на екологичните резултати на организацията; и г) надеждността, достоверността и точността на данните и информацията в следните документи: екологичната декларация; актуализираната екологична декларация; екологичната информация, която подлежи на заверка.”¹⁴

Като цяло проверяващите по околна среда оценяват надеждността на резултатите от вътрешния одит. С оглед изпълнението на тази цел те са упълномощени да извършват проверки на място. Проверките се осъществяват на база, първо, акредитацията на проверяващия по околна среда и, второ, сключено писмено споразумение с бизнесорганизацията.

В самото споразумение трябва да се укаже: обхвата на проверяваните дейности и необходимите условия, които ще благоприятстват професионалното извършване на проверката. Чрез съставянето на екологична декларация се фиксира ясно различните направления на компанията, които ще се проверяват.

След завършването на практическата си работа проверяващия по околна среда следва да изготви писмен доклад, съдържащ получените резултати. В него, съгласно чл. 25, т. 6 от EMAS, се посочва: „всички въпроси, свързани с дейността, извършена от проверяващия по околна среда; описание на съответствието с всички изисквания на настоящия регламент, включително подкрепящи доказателства, констатации и заключения; сравнението на постиженията и целите с предишните екологични декларации и оценката на екологичните резултати, както и оценката на непрекъснатото подобряване на екологичните резултати на организацията; ако е приложимо, технически несъвършенства в екологичния преглед, метода на одит, системата за управление по околна среда или всякакъв друг съответен процес.”

Когато има несъответствие с разпореденото в Регламента се допълва в доклада, съгласно чл. 25, т.6 следното: ”констатации и заключения относно несъответствието на организацията и доказателства, на които се основават тези констатации и заключения; въпроси, по които съществува несъгласуваност с проекта на екологична декларация или актуализираната екологична декларация, и подробности за измененията или допълненията, които следва да се направят в екологичната декларация или в актуализираната екологична декларация.”

Друга алтернатива на EMAS е стандартът ISO14001 е с международно признание. Счита се, че притежава универсален характер и е подходящ за почти всяка бизнесорганизация.

7. СЪЩНОСТ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА ISO 14001:2004

Основната функция на стандарта ISO14001 е да определи, да „стандартизира” такива изисквания към системата за управление на околната среда, постигането на които ще осигури пълна интеграция на икономическите и екологичните цели.

¹⁴ Пак там, чл. 18, т. 2.

Изпълнението на изискванията на стандарта ISO14001 води до реализирането на положителни ефекти и като цяло се минимизира неблагоприятното въздействие на бизнеса върху обкръжаващата среда. Това се получава чрез модернизация на производственото оборудване, рационализиране на производствените технологии и процеси, по-ефективно разпределение и използване на ресурсите. Общият ефект е редуциране на рисковете и провеждане на устойчиво развитие. Предимствата от сертифицирането по ISO14001 могат да се обобщят по следния начин:¹⁵

1. Системите за управление на околната среда намаляват риска от екологични инциденти. Това създава условия за по-ниски застрахователни премии, осигуряване на по-високо доверие у акционерите/инвеститорите, стабилно присъствие на външните пазари.
2. Висшият мениджърски екип на организацията отделя голямо внимание на процесите, дейностите, материалите и продуктите, които се използват. Осигурява сигурност, че компанията знае и спазва законовите изисквания, относно околната среда. Ангажира всички нива в организацията чрез поставяне на цели и очаквани резултати и делегиране на съответните отговорности.
3. Чрез сертификацията по ISO 14001 се доказва и демонстрира отговорност за запазване на околната среда за бъдещите поколения. Ефективният контрол и действията обуславят развитието на бизнесорганизацията.
4. Минимизирането на отпадъците и подобрения контрол върху суровините и енергията води до по-малки режимни разходи и съответно увеличава печалбата. Подобрява се оперативната дейност чрез анализ на оперативните процеси.
5. Сертифицирането по ISO 14001 се препоръчва от регулаторните органи като средство за предотвратяване замърсяването на околната среда. По принцип повишаването на личното съзнание и изискването за комуникация с властите, в случай на възникнал проблем, намалява риска от подвеждане под отговорност.

В крайна сметка внедряването на ISO 14001 ще доведе до поемане на конкретни ангажименти от компанията по повод непрестанното подобряване влиянието на бизнеса върху околната среда. Сертифицирането по ISO 14001 е важна опорна точка за подобряване еко-ефективността на компаниите.

8. ИЗИСКВАНИЯ КЪМ СИСТЕМИТЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

В част от случаите изграждането на Системи за управление на околната среда (СУОС) единствено по EMAS и ISO 14001 може да не е напълно

¹⁵ По: <http://www.ads-consult.com/pagebg.php?P=11&SP=16>

подходящо или желано. Най-същественото обаче е да има „неформална съобразно сертификатите” СУОС, което да ангажира бизнесорганизацията с подобряване на въздействието върху околната среда, с подобряване на еко-ефективността. Изисквания към системата за управление по околна среда и допълнителни въпроси, които се вземат под внимание от организациите са представени по-долу:¹⁶

ЧАСТ А Изисквания към системите за управление по околна среда

A.1. Общи изисквания.

A.2. Политика по отношение на околната среда.

A.3. Планиране

A.3.1. Екологични аспекти

A.3.2. Правни и други изисквания.

A.3.3. Общи и конкретни цели и програма/програми

A.4. Въвеждане и функциониране

A.4.1. Ресурси, роли, отговорност и правомощия

A.4.2. Компетентност, обучение и осведоменост

A.4.3. Обмен на информация

A.4.4. Документация

A.4.5. Контрол на документите

A.4.6. Оперативен контрол

A.4.7. Готовност за извънредни ситуации и способност за реагиране

A.5. Проверка

A.5.1. Наблюдение и измервания

A.5.2. Оценка на съответствието

A.5.4. Управление на досиетата

A.5.5. Вътрешен одит

A.6. Преглед от ръководството

9. СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Системата за управление на околната среда има предназначение, свързано с определяне и провеждане на политика по околната среда от страна на компанията. Естествено СУОС, използвана в конкретната бизнесорганизация, разгледана чрез нейната структура, трябва да е специфицирана съобразно предмета на дейност и характеристиките на производствените и продажбените процеси. Определено инвариантна е постановката, че крайния резултат от СУОС е свързан с непрестанните усилия за повишаване еко-ефективността на бизнеса. Крайната цел е да се ограничи влиянието на дейността върху околната среда.

Ползи от една Система за управление на околната среда (съгласно ISO14001) са: 17 по-добра резултатност по отношение на околната среда; по-добро съответствие на законодателните решения; повишена конкурентоспособност; икономия на разходи; по-малко инциденти; ангажираност на целия персонал; по-добър обществен имидж; доверие от страна на клиентите; удовлетворяване желанията на клиентите. Основните мотиви за

¹⁶ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0001:01:BG:HTML>

¹⁷ [http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/proplus/document/14001FINAL.ppt#270,2,ISO 14001:1996](http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/proplus/document/14001FINAL.ppt#270,2,ISO%2014001:1996)

въвеждането на една цялостна Система за управление на околната среда (СУОС) биха могли да се представят по следния начин:¹⁸

- *Икономия на разходи.* Посредством концентриране върху намаляване консумацията на съответните ресурси и отделянето на отпадъци често могат да се постигнат икономии. Въвеждането на СУОС в бизнесорганизацията би спомогнало за съсредоточаване върху потенциални икономии, за планиране чрез програми, за контрол и мониторинг, за работа в посока на нейните общи и конкретни цели;

- *Управление на риска.* Функционирането на СУОС намалява отговорностите във връзка с нормативна уредба, финанси, репутация и др. В условията на разширяващото се законодателство по околна среда, съпроводено с налагането на от все по-тежки наказания, вече не е благоразумно да се игнорират правни отговорности на компанията. В допълнение към преките разходи заради несъответствие (глоби) и непреките разходи (адвокатски хонорари и съдебни разноски, ангажирано време на мениджърския екип), трябва да се прецени също потенциалната вреда за репутацията на бизнесорганизацията. СУОС ще помогне за идентифициране на текущо и назряващо законодателство. А също и за установяване на контрол, който да помогне овладяването на рисковете. Една СУОС, която е сертифицирана вече по EMAS или ISO 14001 би съдействала за снижаване на „придирчивостта”, упражнявана от екологични регулатори;

- *Благоприятни възможности за маркетинг.* Екологичното съзнание на клиентите и потребителите нараства с бързи темпове. При ситуации, когато качеството и цената са относително приемливи, има вече възможности за спечелване на нови конкурентни предимства, на нови продажби и за консолидиране на съществуващ бизнес чрез представяне/популяризиране на екологичните характеристики на продуктите/услугите на бизнесорганизацията. СУОС формира рамковите условия за идентифициране на изискванията на клиентите/ потребителите и за въвеждане на проекти за еко-дизайн или програми за доставка;

- *Заинтересовани страни – вътрешни и външни.* Множество лица имат определен интерес към дейности на бизнесорганизацията като същевременно влияят върху нейния успех. Това са хора от собствения персонал, от местната община, акционери/инвеститори, еко-активисти и т.н. Тези заинтересовани страни изразяват различни възгледи за това, кое е важно по отношение на околната среда. Само по себе си, адаптирането към техните гледни точки ще бъде част от поддържането на добри взаимоотношения. Реалнорботещата СУОС подsigурява рамка за измерване и мониторинг на резултатност спрямо околната среда и за съобщаване на информация.

Наред с всичко посочено до момента структурирането и внедряването на една сертифицирана по EMAS или ISO 14001 СУОС може да даде допълнително доверително доказателство за поетите и изпълнени ангажименти на компанията към проблемите на еко-ефективното управление по отношение на околната среда. Общоприетото схващане е, че като част от общата система за управление на дейността Системата за управление на околната среда включва определен набор от компоненти като: организационна структура; целева уредба; технологии на планиране; практика на внедряване на екологични политики и решения; ресурсна обезпеченост и др. Естествено посочените ключови

¹⁸ По: БАКСТЪР, М., <http://www.bluelink.net/index.shtml?x=29472>

компоненти трябва да бъдат третирани и развивани успоредно и в синхрон с другите направления на дейността на компанията. Имат се предвид най-вече функционалните области като финанси, производство, маркетинг, персонал и т.н. Базовият елемент, върху който ще се изгради Системата за опазване на околната среда на съответната бизнесорганизация е с определящо значение за нейното последващо внедряване и развитие.

С оглед на посоченото до момента и съобразно целите на изследването предлагаме за такъв да послужи т.нар. *профил на силните и слабите страни* на компанията. Силните и слабите страни обаче не могат да бъдат оценени правилно в случаите, когато организацията се изследва в общ план, тъй като те се обуславят от съвкупността на притежаваните ресурси и тяхното ангажиране във връзка с изпълнението на отделните функции. В теоретичен план тази постановка е конкретизирана от **I. Ansoff**¹⁹. За целта той използва матрица, в която по хоризонталната ос се разполагат преките и специализираните ресурси, а по вертикалната - функциите на системата за управление. По този начин изпълнението на основните функции, подпомогнато от материалните и нематериалните взаимовръзки между стратегическите звена, формира специфичните силни и слаби страни на бизнесорганизацията.

Резултатите от профила на силните и слабите страни изпълняват допълваща роля към разгледания в предходни раздели корпоративен модел за еко-ефективно управление. Всичко това, според резултатите от нашето изследване, може вече да се третира като надеждна методологична и аналитична основа за формирането и въвеждането от бизнесорганизацията в действие на една цялостна Система за опазване на околната среда. Идеята е управлението на околната среда да има значението на неделима част от цялостната управленска система на компаниите.

Един от най-важните процедурни аспекти на една СУОС е конструирането и продължаващото развитие на схема за идентифициране и управление на многостранните взаимовръзки на компанията с околната среда. Отграничават се т.нар. *контактни точки* и акцента се поставя върху тях. Контактните точки на практика са пунктовете на най-съществено влияние на организацията върху околната среда. Идеята е това влияние да бъде издържано от гледна точка на нормативните и други изисквания. Неизменен елемент на една СУОС е управлението на целите. Преди да се премине към по-конкретните аспекти на целеполагането при формулиране на екологичната политика трябва да се разгледат три фундаментални въпроса. Отговорите на тези въпроси ще послужат като “мост” между двете основни фази тук - анализа и целеполагането. Дори нещо повече - техните отговори ще очертаят в по-общ план и възможните екологични. Въпросите са следните: Кои силни страни на организацията в екологичното направление ще служат като “опорен камък” при разработването на целите за продуктово-пазарно развитие? Как ще реагира организацията на тенденциите в изменението на факторите на околната среда? Какво ще направи организацията за постигането на дългосрочен екологичен успех?

Като се има предвид посоченото дотук, може уверено да се твърди, че за да намали своята уязвимост, за да реагира адекватно на неочакваните събития и в крайна сметка да постигне благоприятни за нея резултати

¹⁹ Вж. ANSOFF, I. *The New Corporate strategy*. New York, Penguin, 1987, pp. 96-97. Цит. по ТАРРАГО, Ф., М. Мирчев, Г. Шереметов. *Стратегическо управление*. С., Стопанство, 1999, с. 194.

бизнесорганизацията трябва да заложи във формулировките на екологичните цели принципа на стратегическата гъвкавост. Едно специфично тълкуване на тази теза се съдържа в т.нар. *концепция на водещата линия*.

Чрез водещата линия се очертава последователността от междинни цели, която води до реализирането на съответната екологична стратегическа цел. Основната идея на тази концепция е да се създаде система от ориентировъчни променливи, които да служат като контролни стойности при изпълнението на междинните цели. В случаите, когато при наблюдението им се констатира отклонения от съответната водеща линия, се извършват адекватни корекции на инструментариум, чрез които се подsigурява изпълнението на стратегическите цели. Преследването на конкретните цели се постига чрез различни програми. В тях ясно се дефинират целите, подцелите, планираните дейности, ресурсното обезпечаване, очакваният ефект и управляващият блок.

Изводите, които могат да се направят, относно компонентите на СУОС са следните:

Първо. Основополагащ компонент е разработен модел за еко-ефективно управление, който има два най-важни елемента – стойностна система и ERP система. Интегрирането им в модела дава необходимата информация относно: ангажираността на ресурси към отделните етапи от процеса на икономическо създаване на стойност. Определя се добавената стойност и общата стойност; начина и степента на интегриране на бизнесфункциите и процесите; ефективността на използване на ресурсите.

Второ. Получената информация се използва при съставянето на балансираната система от показатели за ефективност (BSC) на съответната компания. Посредством нейното използване се констатира настоящото състояние и потенциала на различните вътрешни дейности и функции на основата на генерираните от тях „външни” резултати.

Трето. Като се отчетат нуждите на управлението на еко-ефективността обаче е по-удачно да се състави устойчива BSC (SBSC). А дали еко-перспективата да бъде оценена чрез реструктуриране и допълване на съществуващите четири области или чрез добавяне на нова област се решава от конкретния мениджърски екип. Нашето предложение е обхващането на непазарното измерение да става чрез CSR.

Четвърто. След това 4E решенията се подлагат на обсъждане и утвърждаване на Годишния форум на мениджърския екип.

Пето. Същинската част на една СУОС в компанията е сертифицирането по EMAS или ISO 14001 .

Шесто. Позитивите от утвърждаването на сертификатите/стандартите са за насърчаване непрекъснатото подобряване на екологичните резултати на организациите чрез създаване и внедряване от бизнесорганизациите на Системи за управление по околна среда.

Седмо. Системите за управление на околната среда намаляват риска от екологични инциденти. Осигуряват сигурност, че компанията знае и спазва законовите изисквания, относно околната среда. Ангажират се всички нива в компанията чрез поставяне на цели и очаквани резултати и делегиране на съответните отговорности.

Осмо. Сертифицирането по ISO 14001 демонстрира отговорност за запазване на околната среда за бъдещето. Минимизирането на отпадъците и усъвършенствания контрол върху суровините и енергията води до по-малки режийни разходи и съответно увеличава печалбата.

Девето. Важен заключителен елемент е въвеждането на един реално функциониращ вътрешен екологичен одит.

10. ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ВЪТРЕШЕН ОДИТ

Резултатите от нашето изследване недвусмислено показват, че задължителен елемент на всяка една Система за управление на околната среда (СУОС) трябва да бъде *вътрешния екологичен одит*. Съгласно чл. 9 (1) от Регламент (ЕО) № 1221/2009 на Европейския парламент и на Съвета относно доброволното участие на организации в Схемата на Общността за управление по околна среда и одит (EMAS) „регистрираната организация въвежда програма за одит, която гарантира, че за определен период от време²⁰, непревишаващ три години или четири години, ако се прилага дерогацията, всички дейности в организацията се подлагат на вътрешен екологичен одит в съответствие с изискванията”.

Правилата налагат вътрешния екологичен одит да се извършва от одитори, които притежават (било то индивидуално или колективно) необходимата степен на компетентност за осъществяване на задачите. Необходимо е одиторите да са „в достатъчна степен” независими от проверяваните от тях дейности. Това разбира се е нужно за съставянето на една обективна оценка.

Конкретни въпроси като например цели на съответния одит, честота на одитиране и др. зависят от спецификата на съответния случай. Конкретните параметри се залагат в *програмата за екологичен одит*.

По този начин проверяващите се стремят да оценят екологичните резултати от дейността. И доколкото те отговарят на нормативните изисквания и възприетите стандарти EMAS и ISO 14001. Така вече може да се определи доколко е ефективна системата за управление на околната среда. Освен моментното състояние се установява постигнатия напредък в сравнение с предходната одитираща процедура. Когато е необходимо се предлагат коригиращи действия.

11. ОБЩИ ИЗВОДИ

Въз основа на посоченото по-горе в същинското изложение биха могли да се дефинират следните важни изводи:

Първо. Логично е концепцията за устойчиво развитие да намери своеобразно изражение и при управлението на еко-ефективността. Еко-ефективността може да се тълкува като взаимоотношение, като причинно-следствена връзка между икономическото добавяне на стойност и въздействието върху околната среда.

²⁰ Честотата на одита е различна, като нейната продължителност е подвластна на: естеството и мащабите на дейностите; важността на констатираните при предходните одити проблеми; предпоставеността на екологичните проблеми.

Второ. Социално отговорното управление е концепция, при която компаниите интегрират социалните и екологичните проблеми в техните бизнес операции и във взаимоотношенията си с партньорите на доброволна основа. Това осигурява не само безконфликтно взаимодействие със средата, но и устойчиво развитие и ефективно функциониране на организациите, което се явява положителна тенденция за популяризиране на добрите практики на социалната отговорност.

Трето. За осигуряване на методическа подкрепа за изработване на решения за еко-ефективността, мениджърските екипи на организациите често прибягват до използването на “балансирана съвкупност” от финансови и нефинансови показатели. Тук е подходящо да се приложи т.нар. Балансирана система от показатели за ефективност (BSC). *Четвърто.* Позитивите от сертифицирането по EMAS са: задължение към CSR; ангажираност към околната среда; лесно интегриране; доверие, благонадеждност и др.

Пето. Сертифицирането по ISO 14001 демонстрира отговорност за запазване на околната среда за бъдещето. Минимизирането на отпадъците и усъвършенствания контрол върху суровините и енергията води до по-малки режимни разходи и съответно увеличава печалбата.

Шесто. Изводите, които могат да се направят, относно компонентите на СУОС са следните. Основополагащ компонент е разработен модел за еко-ефективно управление, който има два най-важни елемента – стойностна система и ERP система. Интегрирането им в модела дава необходимата информация относно: ангажираността на ресурси към отделните етапи от процеса на икономическо създаване на стойност.

Седмо. Резултатите от нашето изследване недвусмислено показват, че задължителен елемент на всяка една Система за управление на околната среда (СУОС) трябва да бъде вътрешния екологичен одит.